

"ספר תשובות דונש הלוי בן לברט על רבי סעדיה גאון":

חיבור עברי במקורו או תרגום מן הערבית?

אמיר געש

החיבור המכונה בשם "ספר תשובות דונש הלוי בן לברט על רבי סעדיה גאון" מונה קרוב למאתיים השגות על רס"ג, בעיקר השגות על תפסיר רס"ג למקרא ועל ספר הדקדוק שלו ללשון העברית. בתחילת ספר התשובות על רס"ג מצוין כי מחברו הוא "אדנים הלוי בר לבראט", הלוא הוא דונש הלוי בן לברט, המדקדק והמשורר בן המאה העשירית. ואומנם, כפי הנראה, רוב החוקרים מסכימים כי דונש בן לברט הוא שחיבר את הספר הזה. ואולם בחינה לשונית של החיבור מציבה סימני שאלה לגבי זיהוי זה של המחבר. לשון התשובות על רס"ג היא עברית משוערבת כבדה, והניסוח של החיבור לעיתים משובש, מוזר וסתום. לעומת זאת, ביצירה אחרת של דונש בן לברט - תשובות דונש בן לברט על מחברת מנחם - הלשון היא עברית צחה ובהירה. ואומנם במאמר שפורסם בשנת 1900 העלה נ' פורגס לראשונה את ההשערה שמחבר התשובות על רס"ג אינו דונש בן לברט. השערה זו הועלתה שוב לאחרונה בידי ר' חזון. בעבודת הגמר שלה לתואר מוסמך (שנת 1995) ובעבודת הדוקטור שלה (שנת 2005) טוענת חזון כי לאור הבדלי הסגנון והניסוח שבין החיבורים סביר מאוד להניח כי לפנינו שני מחברים שונים.

ואולם סבורני כי ההבדלים הלשוניים בין החיבורים אינם מעידים כי הם נכתבו במקורם בידי שני מחברים שונים. בתשובות על רס"ג יש כמה קטעים מחורזים המופיעים בסוף מקצת ההשגות, ולשונם דומה מאוד ללשון שבתשובות דונש על מנחם. הדמיון בין התשובות על רס"ג ובין התשובות על מנחם קיים גם מבחינת עצם ההשגות והנימוקים להן. לאור זאת, ניתן להגיע למסקנה שדונש אומנם חיבר את התשובות על רס"ג, אך לא בעברית כי אם בערבית, למעט הקטעים המחורזים, שאותם הוא כתב בלשון העברית. אחרי כן תורגם החיבור לעברית בידי אדם אשר סגנונו בלשון זו היה שונה מאוד מסגנונו של דונש, וזו הסיבה להבדלים הלשוניים בין התשובות על רס"ג לתשובות על מנחם. טענה כזו כבר הוצגה במאמר שפורסם בשנת 1902 מאת ש' אפנשטיין. ואולם אפנשטיין לא הציג ראיות לסברה הזו מעבר למה שצוין לעיל. ואומנם הדעה הרווחת במחקר היא שהחיבור כולו נכתב במקור בלשון העברית.

בהרצאתי אני מבקש להראות שדונש כתב את התשובות על רס"ג בלשון הערבית (למעט הקטעים המחורזים, שאותם הוא כתב בלשון העברית), ואילו הגרסה העברית המצויה בידינו היא תרגום שנעשה במאה העשירית או האחת-עשרה. טענתי היא שלא מעט מן הניסוחים המוזרים והסתומים המצויים בחיבור זה נובעים מאי-הבנה מצד המתרגם. במהלך ההרצאה אנסה להוכיח טענה זו באמצעות שחזור של הנוסח הערבי אשר עמד מול עיני המתרגם. השיטה המוצעת כאן כדי להוכיח שהטקסט הוא תרגום ישימה גם לגבי חיבורים אחרים.